

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

20 FEBRUARI
1937

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

12^e JAARGANG
N° 2

UITGAVE DER VEREENIGING. SECRETARIAAT: VAN SPEIJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

Het Bestuur noodigt de Leden met hunne Dames uit tot bijwoning van de **algemeene (jaar-)vergadering** op **Maandag 1 Maart a.s.**, des avonds te half acht uur precies, in een der zalen van den **Raadskelder** aan de Stadhuisbrug.

Agenda:

- Opening door den Voorzitter.
- Notulen der algemeene vergadering van 2 Maart 1936.
- Verslag van den Secretaris over 1936.
- Rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1936, met verslag der Kascommissie.
- Benoeming eener Kascommissie voor 1937.
- Verkiezing van Bestuursleden, wegens periodieke aftreding van Mej. Dr. C. C. van de Graft en de Heeren Dr. W. A. F. Bannier, J. Eloy Brom en Jhr. Dr. M. R. Radermacher Schorer.
- Begrooting voor 1937.
- Bespreking der plannen voor 1937, waarbij het Bestuur het bijzonder op prijs zal stellen de wenschen der Leden te vernemen.
- Rondvraag en sluiting.
- Leden, die voorstellen wenschen te doen, worden verzocht, indien zulks mogelijk is, daarvan enkele dagen tevoren schriftelijk mededeeling te doen aan den Secretaris.

Half negen uur precies:

Voordracht van Prof. Dr. G. W. KERNKAMP

over

HET CULTUREELE LEVEN IN UTRECHT IN DE 17^e EEUW.

Namens het Bestuur: Mr. H. WALLER, Voorzitter.

G. A. EVERS, Secretaris (Van Speijkstraat 20).

DE DROOM, EEN OCCULTE GESCHIEDENIS.

Dezer dagen verscheen een herdruk van Maurice Maeterlinck's verhaal „Onirologie", waarvan de eerste uitgave in den bundel „Deux contes" in 1918 te Parijs verscheen. Het behandelt een parapsychologisch gegeven. Reeds in 1930 publiceerde M. J. Premsele de Nederlandsche vertaling hiervan in *Morks-Magazijn* (32^e jrg., blz. 458—467), onder den titel „De droom, een occulte geschiedenis door Maurice Maeterlinck".

Oogenschijnlijk vervult de auteur de hoofdrol van dit verhaal, dat in den ik-vorm geschreven is. Maar het kind dat in zijn vroegste jeugd, terwijl zijn vader als assistent-resident op Java leefde, met zijn moeder, een zwakke en bloedarme Engelsche, een smal huis op den Singel te Utrecht, ter hoogte van het Paardenveld, bewoonde, en, op zijn tweede jaar wees geworden, verder in Amerika werd opgevoed, is niet te verzeelvigen met Maurice Maeterlinck. Deze werd wel in hetzelfde jaar als de hoofdpersoon van het verhaal geboren (1862), maar te Gent, en bracht daar zijn school- en academiejaren door.

Had Maeterlinck de feiten die hij mededeelt, zelf beleefd, het verhaal zou wegens zijn betrouwbaarheid voor de wetenschap der parapsychologie van grooter belang zijn. Nu doet het ons denken aan verhalen die een profetie behandelen welke in den tijd dat het verhaal verschijnt, reeds in vervulling is gegaan.

De reden waarom wij er hier toch den hoofdinhoud uit mededeelen, is dat Utrecht in deze droomgeschiedenis een rol speelt. Ook dat Maeterlinck mogelijk zelf Utrecht heeft bezocht en hier de indrukken van dit bezoek mededeelt.

De geschiedenis is de volgende. Het bovengenoemde tweejarige weesje komt in Amerika eerst aan huis bij een Puriteinschen zwiëgzamen oom en wordt vervolgens ondergebracht in de afgeslotenheid van een Puriteinsch weeshuis, gelegen in een eeuwenoud bosch van Massachusetts. In dat naargeestige, kleurlooze verblijf groeit hij op tot een ziekelijken jongen, die lijdt aan zenuwstoornissen, welke zijn nachten tot een onafgebroken lijden maken. Eén vriend vindt hij er. Die vriend heeft een tante, welke een heerlijk buitenhuisje bewoonde, in de omgeving van Boston dicht aan zee gelegen. Hij krijgt gedaan dat deze tante hem met zijn vriend voor eenigen tijd uitnoodigt. Na een afzondering van meer dan vijftien jaar wordt het den zenuwzieken jongen man vergund den drempel van de groote toegangspoort van het weeshuis te overschrijden. Maar het nieuwe verblijf is niet zonder bezwaar: men leert den achttienjarige het gebruik van opium kennen.

Op een avond nu verkeert hij in den toestand van „onmerk-

bare en ragfijne gelukzaligheid, die alleen opiumschiivers kunnen begrijpen". Voor zijn inslapen leest hij in een boek van Thomas Hood de schildering van onderzeesche visioenen en hij slaapt in met het vers uit „Hero en Leander" in de ooren:

„Down and still downward through the dusky green".

Zonder eenigen overgang bevindt hij zich daarop in de diepte van een put, of liever op den bodem van een water, omringd door hooge, smalle muren. En daar verdrinkt hij onophoudelijk, terwijl hij gedurig machteloze pogingen doet om zich te redden. Reeds voelt hij zich dicht bij den dood, als hij, omhoog kijkend, boven de put-opening het gelaat van een oude vrouw ziet, die den kreet uit „The kind is in the pit!" (aldus door den droomer, die den zin niet begreep en de woorden voor slecht Engelsch hield, meegedeeld). Daarna wordt hij uit het water gered door den blooten arm eener jonge vrouw, die hem omhelst en eenige woorden tot hem spreekt in een taal die hij niet verstaat. Plotseling staat hij nu onder een wijden hemel, onder een uitspansel van dreigende wolken bij schemerlicht, en zijn redster neemt hem mee op een wandeling door de stad, aldus beschreven:

Het was een landschap, zooals een verschrikt mensch er een kan zien: een hemel met kolkende stormwolken, waartusschen de maan nu en dan doorflitste, kaden en grachten met zwart water, met, aan weerszijden, heel oude, vervallen boomen, ophaalbruggen, die opwaarts wezen als armen in doodsangst, huisjes met trapgevels en katrollen aan de zolderramen, een menigte schuiten met lantaarns — maar vooral twee zwarte molens, één met titanische onbeweeglijke wieken, en één, een beetje achteraf, somber, naakt, abstract, zonder wieken; allebei waren ze geweldig groot, reusachtig, hoog als torens op stadsmuren, en benauwd gedrukt tegen een stoere, schemerachtige groep heel hooge en oude boomen.

Bij het omslaan van een ouden straathoek, poogde ik die twee buitengewone molens nog eens te zien, en, door de onevenwichtigheid van de bewegingen en het gebrek aan maatbegrip dat den slaap eigen is, stootte ik mij, terwijl ik mij omdraaide, tegen de ijzeren bedspijlen en ik werd wakker.

Bij zijn meerderjarigheid ontvangt de jonge man een zending papieren, waaruit hem tot zijn verbazing blijkt dat hij Hollander en bezitter van een vrij belangrijk fortuin is — in het weeshuis gold de regel, aan de weezen niets over hun familie of vroegere levensomstandigheden mede te deelen. Om den inhoud van de papieren te leeren kennen, besluit hij Nederlandsch te leeren en na een paar weken kan hij de belangrijkste stukken vlot lezen. Dan leest hij onder de brieven, door zijn moeder aan zijn vader op Java gericht, het volgende schrijven:

Utrecht, 23 September 1862.

... We waren dien middag (heel waarschijnlijk op 17 September, te oordeelen naar de rest van den brief, maar dat is niet heelemaal zeker) met

nicht Meeltje en Mevr. van Brammen thee gaan drinken bij tante van Na-slaan en het schaapje¹⁾ zat in den tuin met Saartje — ze had hem een „oogenblikkie” alleen gelaten, op het gras, en toen ze terugkwam, was 't schaapje weg. Ze gaat naar den put, kijkt erin, het arme schaap lag op den bodem! Toen, inplaats het er dadelijk uit te halen, holt ze naar het raam en roept: „'t Kind is in den put! 't Kind is in den put!”²⁾. Ik spring door het venster van de voorkamer en haal het arme schatje uit het water: hij hilde, hilde z'n ooggen leeg, en ik liep in éénen met hem naar huis....”.

Die brief was aan mijn vader gericht, die toen, zooals ik al zei, „assistent-resident” op Java was. De datum, die er op staat, is wettelijk erkend als juist, want bij zijn terugkeer uit Indië, 4 maanden later, werd de brief met andere door mijn vader achtergelaten papieren, in handen gegeven van Notaris Hendrik Johannes Bruis en vermeld in een inventaris, geregistreerd te Utrecht op 3 Februari 1863. Op den avond van dit ongeval, waarbij ik mijn redding te danken had aan de bovenmenselijke vlugheid van mijn moeder, was ik vier maanden en negen dagen oud, hetgeen mij natuurlijk gemakkelijk valt te bewijzen.

Bijna dadelijk daarop besluit de jonge man het tooneel van zijn droom te bezoeken. Of is het Maeterlinck zelf geweest die hierheen kwam om diens ervaringen te controleeren? Van dit bezoek aan Utrecht, dat dus in 1880 moet hebben plaats gehad en dat wegens dringende omstandigheden niet langer dan een uur of zeven, acht, heeft kunnen duren, lezen wij de volgende beschrijving:

Ik kwam daar aan tegen het eind van een donkeren wintermiddag. De lucht was bewolkt; er hing sneeuw. Ik liep het station van den „Rijnspoorweg” uit en was ongetwijfeld erg bleek, want ik bemerkte, dat de conducteurs en de voorbijgangers, toen zij mij zagen, een uitdrukking van aarzeling en wantrouwen kregen. Als men het Stationsplein over is, slaat men, om de stad, in te gaan, de „Stationsstraat” in. Tot dusver was er niets, dat mij verwonderde, evenmin toen ik, later, de Singelgracht, die „Stads-buitengracht” genoemd wordt, bereikte en die rechthoekig op de Stationsstraat ligt. Maar na eenige stappen langs den grachtkant, aan het eind van dat water, dat voortaan onuitwischaar is geteekend in mijn geheugen, heb ik, voor het eerst, dat gevoel ervaren, een plotselinge, Pool-achtige verbleeking van den geest, die gelukkig maar enkele menschen bekend is, en mijn ziel, zoo vaak reeds door dienzelfden droom beroerd, wankelde letterlijk in mijn hart! Tegenover mij, en zoo dicht bij dat mijn ooggen het schenen te raken (of-schoon zij er in werkelijkheid nog ver genoeg van verwijderd waren, want het gold hier een gezichtsbedrog, veroorzaakt door hun disproportie), te midden van het onwezenlijk landschap van een groote stad vol sneeuw onder een zwartbetrokken doodschen hemel, met het gestolde water tusschen de grachtbermen, de schuiten ontloken als bloemen aan de oppervlakte van de stilliggende plassen; te midden van die ophaalbruggen, open- en dichtklappend tusschen watte-bekleede straten, van die huizen en die zwiigende menschen, herkende ik eindelijk de twee windmolens, verschrikkelijk en twijfel-loos. Maar nu draaiden zij, in een wolkachtig gesidder als in een aquarium, het vale licht snijdend in op- en uitflakkerende eclipsen, gelijk aan die van mijn droom, gelijk, maar dichterbij, noodlottiger, beklemmender, dreigender

1) „'t Schaapje” is een Hollandsche term om een klein kind aan te duiden. (Noot v. d. schrijver). „'t Schaapje”, dit woord staat in den oorspronkelijken tekst in het Nederlandsch. (N. v. d. Vert.).

2) Deze twee zinnen staan in den Franschen tekst in het Nederlandsch. (N. v. d. V.).

drukkend op de stad en de boomen in hun ijle en kleurlooze verbintenis: daarboven uit draaiden en draaiden zij en wierpen met hun zware wieken indroevige teekens, een ziel tegemoet, die zij sinds zoo lange jaren verwachtten.

Na den hallucineerenden aanblik wilde ik eerst met wanhopigen spoed naar hen toesnellen, zonder acht te slaan op water of kaden, maar mijn vreemdelingen-instinct verbood mij, die kneedbare, stilliggende massa die om de ophaalbruggen uitgespreid lag, te schenden, te verstoren als een steen, die in het water valt; bovendien, toen ik naderde tot de oude boomen van het Paardenveld, voelde ik mijn opwinding langs mij wegvloeien als een warmvlammig gewaad, en ik voelde een groeiende ontgoocheling, terwijl ik één voor één allerlei belangrijke verschillen tusschen deze werkelijkheid en mijn droom waarnam.

Ik gewaag nu niet van de wieken van den tweeden molen, die rondzwierden onder den hemel, terwijl die molen „vroeger” een en al onbeweeglijkheid was geweest, maar ik wil het over den anderen hebben, dien zwarten reus, dien ik altijd het duidelijkst gezien had en die mij nu veel hooger leek dan in mijn Octoberdroom, als was die molen vlugger opgegroeid dan de boomen of als had een ongekende gebeurtenis er de verhoudingen van verstoord, in vergelijking met de stad: ik wilde dezen „ontrouw” aan mijn droombeeld zonder uitstel onderzoeken. Ik klom den heuvel op, waarboven hij zwart opbloeide en zag dat die enorme toren geen deur of eenige andere opening had, behalve, heelemaal bovenaan, een smal, verlicht raam. Nadat ik lang vergeefs geroepen had, verscheen eindelijk een meisjesgelaat, abnormaal groot en van een onverklaarbaren vorm; en toch zeer maagdelijk-Hollandsch; het boog voorover, naar buiten, bracht door die houding een bijna witte hardos in beweging, die voorover neerviel, neervloeiende langs den molenwand, maar telkens als ik schreeuwde, legde zij hijgend haar vinger op haar mond; en ik mocht niets van haar vernemen.

Een boer verklaarde me eindelijk — en ik had alle moeite om hem te verstaan — dat de deur onder in den heuvel was en dat de molenaar alleen in den molen woonde met zijn dochter, die een waterhoofd had. Ik klopte aan. Maar daar ik nog onverstaanbaar Hollandsch sprak en zeker ook omdat ik er doodmoe, ziek en opgejaagd uitzag, hoorde de man mij wantrouwend aan door de deurkier en ik kreeg niet de geringste opheldering. Maar toen ik een laatsten blik op den molentoren wierp, bemerkte ik iets dat de zoeven vermelde disproportie misschien verklaart: de baksteen en tusschen de dakpunt en het raam leken rooder, en derhalve nieuwer dan de andere. Jammer genoeg was het donker en dit is maar een onzekere bewering.

Toen trok ik naar den tweeden molen om te weten te komen, in welken tijd de wieken waren aangebracht, maar hij draaide niet meer en leek volkomen verlaten. Toch hoorde ik, in een „Tapperij” of herberg, dat de nieuwe wieken al een jaar of twintig oud waren.

Ik moest mij met die onvolledige inlichtingen tevreden stellen en ik wilde, voor ik heen ging, nog een ander duister punt ophelderen. Men heeft wellicht onthouden, dat het eerst geziene gelaat boven den put voor mij was verschenen onder een bewolkten hemel en dat mijn heele vlucht een landschap, volkomen door storm en onweer beheerscht, doorkruist had; nu was uit mijn moeders brief op te maken, dat ik in den tuin zat vóór het oogenblik, waarop het ongeval plaats had. Daar was iets ongerijmds in, dat ik absoluut verklaard wou hebben. Dank zij nauwkeurige aanwijzingen in de inventaris-opgave, wist ik dat de woning van tante Van Naslaan, waarvan ik gedeeltelijk eigenaar was, gelegen was aan de Oude Gracht, nummer 33. Ongelukkigerwijs was het laat in den avond geworden en bleek het huis bewoond door twee oude juffrouwen, die zaten thee te drinken, niets van mijn trouwens schuchtere en onbeholpen uiteenzettingen snaptten en me onrustig antwoordden, terwijl ze de grendel op de deur schoven, dat het huis niet te huur stond.

Misschien was daar wel een serre of was een deel van den tuin met glas

bedekt, zooals in Holland meer voorkomt, en dat zou een voldoende verklaring zijn.

Overigens, ik heb omtrent het onweer op 17 September 1862 het navolgend bericht uit de „Nieuwe Rotterdamsche Courant“, nummer van Vrijdag 18.

„Gisteren omstreeks 6 uur des avonds, is de Engelsche schoener, „The Faithful Helen“ kapitein Milford, uit Goole, van den ketting geslagen door de hevigheid des winds, en afgedreven naar de Willemskade na een tjalk uit Vlissingen te hebben aangevaren. De schade is onbeteekenend.“

C. C. v. d. G.

Naschrift. Tevergeefs hebben wij getracht in deze duistere geschiedenis wat meer licht te ontsteken. In de eerste plaats door ons tot den Schr. Maurice Maeterlinck te wenden, met wien wij helaas geen contact konden krijgen. De uitgever van zijn geschrift te Antwerpen heeft evenmin op ons verzoek om nadere opgave van het adres van den Schr. geantwoord. Vervolgens hebben wij een onderzoek ingesteld, welk huis op de Oudegracht in 1862 het nr. 33 droeg. Het bleek toen, dat zes huizen, in zes verschillende wijken van de Oudegracht gelegen, ditzelfde nr. droegen. Het huis dat van deze als tooneel van ons droomverhaal het meest in aanmerking kwam — vanwaar men uit de put van de binnenplaats de molens van het Paardenveld kan onderscheiden hebben — stond op de plaats van de tegenwoordige Rembrandtbioscoop. Het werd in 1862 niet bewoond door Mejuffrouw Van Naslaan — welke naam ons als fictief voorkwam en die in de bevolkingsregisters van Utrecht van 1862 ook niet voorkomt — en evenmin door andere dames. In het dubbele huis nr. 31—33 woonden toen aldaar onderscheidenlijk de advocaat Joan Hendrik Schober en zijn koetsier Jacobus van de Peppel.

Ook komt in de nrs. van de „Nieuwe Rotterdamsche Courant“ van Donderdag 18 tot Zaterdag 20 September het bericht van het onweer van 17 September 1862 niet voor.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Pullmann's monument te Soestdijk. — Op 27 Juli van het volgend jaar zal het, zooals het Utrechtsch nieuwsblad van 13 November l.l. in herinnering bracht, anderhalve eeuw geleden zijn, dat bij een nachtelijken overval der Utrechtsche patriotten op Soestdijk de schildwacht Christoffel Pullmann het leven liet.

Ruim een jaar later werd op de plaats waar hij sneuvelde een zeer eenvoudig gedenkteeken opgericht,

waarvan de Utrechtsche courant van 26 September 1788 de volgende beschrijving gaf:

„Het is bekend hoe verleden jaar te Soestdijk, bij den zoo wel mislukten aanslag op dat lusthuis door een gedeelte van het toenmalig patriotsch garnisoen dezer stad, een grenadier van het detachement van Hessen-Darmstad, hetwelk aldaar post hadt, sneuvelde, terwijl hij op een voorpost aangegrepen wordende,

weigerde zijne wapens overtegeven. Men verneemt thans dat ter eere van deze n braaven man, op den 13. deezer maand, in het hooge bijzijn van zijne doorl. hoogheid [den prins-stadhouder Willem V], te Soestdijk, eene grafnaald geplaatst is geworden, bestaande uit een zwarten marmersteen van vier zijden, spits toeloopende, op eene van welke een doodshoofd op twee kruislings liggende beenderen gehecht was, alles van wit marmer, gelijk mede de inscriptie:

Christoffel Pullman / grenadier / van de lijf-compagnie / in het regiment infanterie / van den prins van Hessen Darmstad / oud 28 jaren / verkiesende liever 't leven te verliezen / dan zijne wapens overtegeven / in den nagt / van den 27. July 1787.

Dit gedenkstuk is tot een geduurzaam eereteken opgericht op de plaats ongeveer vier roeden van de brug, liggende bij de laan die naar het vorstelijk huis loopt: staande hetzelfde boven een terras van groene zooden, tusschen vier paalen, in een antieken smaak met kettingen te zamen gehecht".

Deze beschrijving is niet geheel in overeenstemming met den tegenwoordigen toestand, want het is een vlak, geheel uit hout vervaardigd gedenkteeken, zwart geschilderd met wit embleem en opschrift, zooals nog te zien is. Het werd tot heden toe door het domeinbestuur onderhouden, maar vernieuwing zal nu toch wel spoedig noodig zijn, Reeds voor meer dan zestig jaar schreven Frederiks en Collard in hunne historische studie „Soestdijk" (Zutphen, 1874. Blz. 50): „het is een armelijk monument, dat

het Historisch genootschap reeds tot de overweging gebracht heeft, om het door een duurzamer te vervangen". En de redactie van het Utrechtsch nieuwsblad, deze gedachte opnieuw in herinnering brengend, opperde het plan, om tot de geschenken, die prinses Juliana en prins Bernhard bij het voltrekken van hun huwelijk, bij het betrekken van het paleis Soestdijk als residentie aangeboden zullen worden, ook te laten behooren „een nieuw gedenkteeken voor den jong gevallen krijgsman, die zijn plicht nakwam, een waardig monument, dat het armzalige vervallen houten grafteeken met eere zou vervangen". De redactie meent, dat ook een dergelijk geschenk door het vorstelijk bruidspaar ten hoogste zou gewaardeerd worden, omdat het o.m. den trouw, welke misschien de grootste van alle deugd is, zou symboliseeren. „Wellicht zoude dit denkbeeld in overweging mogen worden gegeven aan het „Historisch genootschap, dat in de stad onzer inwoning zijn zetel heeft en dat ook het simpele monument stichtte".

Deze laatste mededeeling berust echter op een misverstand, want prins Willem V heeft het monument laten oprichten en latere Oranjevorsten hebben voor het onderhoud steeds zorg gedragen. Het Historisch genootschap is daarbij nimmer betrokken geweest. Wel heeft het lid jhr. P. Opperdoes Halewijn uit Hoorn ter vergadering van 8 Juni 1850 in het midden gebracht, dat de „misvormige houten grafnaald ... weinig in evenredigheid staat met de daad, die men hierdoor openlijk heeft willen vereeren". „Het is om deze reden", zoo luidt het verslag

verder, „dat de heer Alewijn aan het bestuur in overweging geeft, op eene of andere wijze pogingen in het werk te stellen, om dit monument door een ander, b.v. van steen, te doen vervangen, hetwelk meer tegen de vernietiging bestand zoude zijn en ook beter aan het doel der eerste oprigting zoude beantwoorden. — Men besluit dit voorstel in nadere overweging te nemen". (Kronijk van het Historisch genootschap VI-1850, blz. 214—215).

In de notulen der bestuursvergaderingen, noch in de publicaties van het genootschap is verder iets over deze zaak te vinden, zoodat aangenomen mag worden, dat deze overweging niet tot eenig besluit heeft geleid. 't Behoorde trouwens niet tot de taak van het in 1845 opgerichte genootschap, om monumenten te stichten. Men werkte toen nog onder de wet van 15 Mei 1848, waarvan art. 1 luidde:

„Het Historisch gezelschap, te Utrecht gevestigd, heeft de beoefening der geschiedenis van het Vaderland en zulks in haar wijdsten omvang ten doel, kunst- en regts-geschiedenis, geschiedenis der wetenschappen en fraaije letteren daaronder begrepen, eensdeels wat het Moederland, anderdeels wat de Koloniën betreft".

In de wet van 3 Januari 1851, toen het in genootschap herdoopte gezelschap „onder de bescherming der stedelijke regering van Utrecht" was geplaatst, de burgemeester van Utrecht ambtshalve zijn voorzitter was geworden en leden om de veertien dagen ten stadhuijze gingen vergaderen, is deze bepaling onveranderd gebleven.

Ongetwijfeld hebben Frederiks en

Collard gehoopt, toen zij de bijna een kwarteeuw tevoren bepleite vernieuwing van het gedenkteekeken in 't geheugen terug riepen, dat daartoe nogmaals pogingen gedaan zouden worden. En thans, weer meer dan een halve eeuw later, wordt weer aandacht voor deze vernieuwing gevraagd. Licht het niet op den weg eener plaatselijke vereeniging om daartoe den stoot te geven en de medewerking in te roepen? E.

De kleuren op de kaart van Utrecht door van Deventer. (± 1570). Zou iemand mij kunnen inlichten over de kleuren geel en groen op bovengenoemde kaart?

Men zou hier aan verschillende onderscheidingen kunnen denken, zoo b.v. aan rechtsgebied of grondbezit, maar het is duidelijk dat van dat soort indeelingen hier geen sprake kan zijn.

Verder is mogelijk samenstelling (aan de oppervlakte) of gebruik van den bodem. M.i. is daar ook moeilijk aan te denken.

Blijft slechts over hoogte en (of) begaanbaarheid van den bodem. Het laatste eventueel onder slechte omstandigheden.

Waar deze kaarten voor Philips II zijn gemaakt, zou dat wel kunnen: het kan althans beteekenis voor Spanje hebben gehad.

Verdere mogelijkheden zie ik niet, maar iemand anders misschien wel?

Ik ken deze kaarten slechts uit reproductie.

Misschien hebben de origineelen te Madrid (zoo ze nog bestaan!!) een aanduiding van de beteekenis van deze kleuren?

M. N. ACKET.